

ПРАВО

Теорія та історія держави і права

УДК 336.11

Денис Басс *

ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглядаються основні загрози економічній безпеці України в сучасних умовах глобалізації світової економіки. Автор співставляє економічну доцільність та національні інтереси, конфлікт між національним та міжнародним рівнями економічної безпеки. Сучасні загрози національній економічній безпеці багато в чому обумовлені глобалізаційними та інтеграційними процесами. На підставі аналізу сучасного стану забезпечення економічної безпеки провідних країн світу в умовах глобалізації виокремлюються форми та способи забезпечення економічної безпеки країни.

Ключові слова: глобалізація, економічна безпека, виклики економічній безпеці, загрози економічній безпеці.

Басс Д. Я. Основные угрозы экономической безопасности Украины в современных условиях.

В статье рассматриваются основные угрозы экономической безопасности Украины в современных условиях глобализации мировой экономики. Автор сопоставляет экономическую целесообразность и национальные интересы, конфликт между национальным и международным уровнями экономической безопасности. Современные угрозы национальной экономической безопасности во многом обусловлены глобализационными и интеграционными процессами. На основе анализа современного состояния обеспечения экономической безопасности ведущих стран мира, в условиях глобализации, выделяются формы и способы обеспечения экономической безопасности.

Ключевые слова: глобализация, экономическая безопасность, вызовы экономической безопасности, угрозы экономической безопасности.

Bass D. Ya. Principal threats for Ukrainian economic security in the modern context.

There are the principal threats for economic security of Ukraine in today's context of world economy globalization reviewed in this article. The author gives reasons for applicability of such scientific approach, remarking the analysis to have been performed as to various aspects of economic security, but in today's context it is the globalization factor getting currently important. The mission is designated as revealing of the main threats for economic security of Ukraine under the current conditions. The security phenomenon is a platform for the social organism maintenance and development, and it requires the following theoretic comprehension of security and its philosophy in the context of the new sense of global consciousness in response to repeated changes of today's world.

Keywords: globalization, economic security, economic security challenges, economic security threats.

Безпека є явищем багатозмістовним, і хоча вважається, що надання загальної дефініції – справа марна, попри це, щоб мати певну точку відліку, запропонуємо вже існуюче визначення цього феномену, а саме: це такий стан складної системи, коли дія зовнішніх та внутрішніх чинників не призводить до погіршення системи або до неможливості її функціонування і розвитку [1]. Можна ще пригадати А. Кострова, який переконаний, що безпека є крайнім значенням небезпеки, коли остання абсолютно відсутня [2, с. 25]. Отже, на філософському рівні безпеку можна сприймати як одну з численних характеристик системи, яка обумовлена багатьма параметрами і відбиває відповідний стан системи, що розглядається.

Потреба в забезпеченні безпеки супроводжує такі системи, як особистість, суспільство упродовж усього часу їх існування. Захист від небажаних зовнішніх впливів та внутрішніх

змін є основною потребою як окремої людини, так і різноманітних їхніх об'єднань – громад, суспільства, держави. Коли мова заходить про таку систему, як людська спільнота, на згадку приходять тези П. О. Сорокіна, який зазначав, що суспільство або колективна єдність, як сукупність взаємодіючих людей, відмінна від простої суми не взаємодіючих людей... всупереч реалізму, суспільство існує не «зовні» і «незалежно від індивідів», а тільки як система взаємодіючих одиниць, без яких і поза якими воно немислиме і неможливе, як неможливе всяке явище без всіх складових його елементів [3, с. 247].

Отже, для людського співтовариства на всіх етапах його розвитку безпека не втрачала своєї актуальності та практичної значущості, проявляючи себе в різних формах, різних змістах та сенсах. Утім, лише починаючи з XVIII ст., у провідних країнах Європи з'являються спроби науково обґрунтувати розуміння того, що безпека держави є невіддільною від економічної могутності, проте глибокого теоретичного осмислення цих проблем в ті часи ще не існувало.

Питання національної безпеки взагалі, й економічної зокрема, привертало і привертає увагу багатьох дослідників. На Заході це Дж. К. Ван Хорн, Х. Маула, Т. Аллісон, Й. Шумпетер, щодо Сходу, то тут слід відзначити таких науковців, як Л. Абалкін, С. Глазьев, І. Лазарев, В. Медведєв, В. Сенчагов та багато інших. Вітчизняні фахівці також потужно представлені своїми студіями: О. Барановський, В. Геєць, М. Єрмошенко, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Феценко, В. Шлемко, і цей перелік не є вичерпним. Аналізу піддавались різні аспекти економічної безпеки, але в умовах сьогодення саме фактор глобалізації набуває неабиякої актуальності.

Метою цієї статті є виявлення основних загроз економічній безпеці України в сучасних умовах. Феномен безпеки є основою збереження й розвитку соціального організму, і в умовах постійної зміни сучасного світу потребує подальшого теоретичного осмислення безпеки її філософії в контексті нового світосприйняття.

Попервах вважалося, що фізичного захисту кордонів держави від зовнішньої озброєної загрози для безпеки достатньо. Утім, спочатку у Великій Британії, а потім і в інших країнах, що стали на шлях капіталістичного розвитку, з'явилося розуміння того, що безпека держави є невіддільною від її економіки, яка насамперед перебуває в прямій залежності від торгівлі. Ці погляди знайшли своє втілення в концепції «протекціонізму», яка хоча й суперечила свободі торгівлі, проте тишила національно-патріотичні почуття, перетворюючись на елемент національної безпеки.

За часів «холодної війни», в умовах протистояння наддержав, зусилля концентрувалися на оптимальному співвідношенні витрат на оборону та конкурентоздатності національної економіки. Дж. Лучіані звернув увагу на кілька проблем, що виникали при віднаходженні балансу між обороною й економікою. На його думку, існує постійна суперечність між економічною раціональністю і вимогами безпеки. Безпекові політичні рішення, які з військової точки зору є нераціональними, практично не можна піддати кількісному оцінюванню, оскільки перевірити їх можна лише під час війни, тому оцінювання оборонних витрат є справою суто абстрактною. У повсякденному житті економічний вимір національної безпеки найтісніше пов'язаний із торгівлею, насамперед з її зовнішнім сегментом. Залежність від імпорту тієї чи іншої сировини та товарів (продовольство, енергія, стратегічна сировина, високотехнологічна продукція, озброєння тощо) робить країну зовнішньо вразливою [4, р. 155–156].

Безпекова доцільність національного рівня зазвичай використовується задля виправдовування протекціонізму, вона часто пов'язана із зайвими фінансовими витратами, бо стратегічна вітчизняна продукція може виявитися значно дорожчою порівняно з імпортною. Тому постає дилема: знизити економічні витрати чи підвищити безпеку в традиційному її розумінні. Скажімо, можна завезти вугілля для вітчизняних електростанцій із південноафриканських родовищ чи з Панами і задекларувати енергонезалежність країни, або отримати його дешевше від вороже налаштованого сусіда. Оскільки стратегічним можна визнати будь-який товар, то є загроза, що логіку безпеки буде доведено до абсурду, перетворивши державу на ізольовану систему. Звісно, що у багатьох випадках, життєво необхідні імпортовані товари можна замінити вітчизняними, проте це буде витратно й економічно не виправдано.

В умовах сьогодення залежність високорозвинутих країн від імпорту сировини є очевидною, однак її вирішення може бути не лише військовим, на кшталт присутності флоту

США в Перській затоці. Навпаки, більшість експертів переконана, що проблеми економічної безпеки треба вирішувати економічними методами [5, 6]. Тобто, під кінець «холодної війни» економічна безпека вже не пов'язувалася безпосередньо із застосуванням військової сили, проте і від конфронтаційної складової ніхто не відмовився. Міжнародні економічні відносини подаються як «холодна війна», де основними гравцями, що протистоять один одному, є США, ЄС та Японія. Президент У. Клінтон зазначав, що кожна країна є великою корпорацією, яка конкурує на світовому ринку. І в цій конкуренції успіх одного передбачає втрати для решти. Так, європейське співтовариство непокоять технологічні успіхи Сполучених Штатів, а останні, у свою чергу, стурбовані досягненнями Японії. Власне ця парадигма після Другої світової війни оформилася в окрему наукову школу «політичного реалізму», відповідно до якої не можна поєднати державну безпеку з міжнародною. Її фундатори Г. Кіссінджер, З. Бжезінський неодноразово підкреслювали, що міжнародні відносини є ніщо інше, як сума політик окремих суверенних держав, а відтак і зіткнення національних інтересів на світовій арені неминуче. Щодо світової політики, то під нею розуміється система стримування та противаг саме між провідними країнами світу. Г. Моргентау визначав міжнародну політику, як і будь-яку іншу, як боротьбу за владу, яка є універсальною в часі і просторі, що є неспростовним фактом історичного досвіду [7, с. 204–206; 15].

У цьому контексті цікавою стала думка професора Дж. Кіршнера, який одним із перших включив внутрішні економічні проблеми до кола компонентів національної безпеки. Зокрема, він зазначав, що вважає головною складовою безпеки держави «національну життєву силу», під якою розуміється здатність суспільства цілеспрямовано вирішувати нагальні проблеми, передусім соціально-економічного спрямування. Зникнення «імперії зла» позбавило США власної цілі присутності на світовій арені, і це в умовах невирішеності та загострення внутрішніх проблем, що невідворотно призводить до скорочення економічного зростання держави, а відтак – зменшується її економічна могутність, що загрожує ізоляціонізмом і створює небезпеку вже для всієї світової системи [8].

Сучасні загрози національній економічній безпеці багато в чому обумовлені глобалізаційними й інтеграційними процесами. Триває розвиток світової системи торговельних, виробничих та фінансових відносин. Національні економіки все більше набувають залежності одна від одної, інтегруючись між собою та взаємодоповнюючи одна одну. Глобалізація стала відповідним каталізатором щодо посилення традиційних та виникнення нових загроз економічній безпеці держави [9, с. 317]. Цьому феномену притаманна інтенсифікація процесів стирання нещодавно існуючих, і таких, що вважалися непохитними, економічних, політичних і культурних кордонів між країнами та цивілізаціями. Що, у свою чергу, призвело до переоцінки цінностей та пошуку нових парадигм. Під впливом глобалізаційного руху сучасна людина потребує нової соціально-політичної концепції суспільства, осмислення процесів та наслідків, що відбуваються у світовому співтоваристві [10, с. 64]. Ця потреба, у коригуванні уявлень про безпеку, обумовлена цивілізаційними суперечностями людського середовища – екологічними, політичними, економічними, демографічними, соціальними, які потребують свого врегулювання та перетворюють сучасне інформаційне суспільство на суспільство ризиків. Бо, на думку Е. Гідденса, сучасний світ в умовах глобалізації не тільки не став більш керованим, а й взагалі вийшов з-під контролю та перебуває на такій стадії свого розвитку, коли починається відхід від виробництва товарів та надання послуг у бік продукування ризиків і численних антагонізмів на різних структурних рівнях, які створюють реальну загрозу не тільки розбалансування та дезінтеграції, а, навіть, знищення самої системи [11].

Згадані суперечності та ризики глобалізації особливо відчутно проявляються в умовах світової фінансово-економічної кризи. Саме тому сьогоденне геополітичне середовище перебуває в стані трансформації, яка пов'язана з новим ціннісним розумінням захисту національних інтересів. А останні вимагають адекватної реакції з боку державної влади щодо нейтралізації, локалізації й усунення викликів та загроз національній безпеці. Зауважимо, що кількісні показники виміру глобалізаційних процесів, так званий індекс глобалізації KOF, який розробляється Швейцарським економічним інститутом за 24 показниками в трьох напрямках: економічному, соціальному та політичному, наочно демонструє інтеграційний масштаб країни.

За три роки Україна просунулася вперед на п'ять пунктів та за інтеграційним рейтингом 2015 р. посіла 42 сходинку. Показовим є те, що рейтингове місце України відповідно до трьох основних напрямків: в економічному – 56, соціальному – 69, політичному – 40 [12].

Якщо повернутися до національного рівня геополітичної системи, то українське суспільство повною мірою відповідає новій формі індустріального модерну й наочно демонструє свою ризикогенність. У нашій реальності відсутня національна злагода щодо сприйняття соціально-економічних трансформацій доби незалежності, суперечливого філософського уявлення та тлумачення змістовності безпеки. Це породжує соціальну нестабільність, етнічні, конфесійні та регіональні конфлікти, створює загрозу безпечному розвитку суспільства. Отже, забезпечення безпеки такої локальної соціальної системи, якою є держава, повинно відбуватися із врахуванням багатьох чинників і, власне, динаміки її розвитку, умов життєдіяльності соціуму, структурних особливостей.

Показовим є й суспільне сприйняття безпеки. У свій час американський конгресмен Дж. Мосс скаржився, що національна безпека є поняттям, яке важко визначити, що ніхто не може надати його дефініцію... Шістнадцять років поспіль обіймаючи посаду голови підкомітету Конгресу, він не міг знайти кого-небудь, хто міг би надати таке визначення [13, р. 5]. Серед численних спроб сформулювати поняття «національна безпека» можна умовно виокремити два напрямки, які по-різному розкривають сутність цього феномену. Прихильники першого намагаються виходити з національних інтересів [Див.: 14, 15, 16], їхні опоненти будують своє бачення безпеки на аксіологічному підході в контексті базисних цінностей суспільства, власне як відсутність загроз набутих цінностям, а разом із цим і відсутність страхів щодо руйнації цих цінностей [17, р. 150]. І при першому, і при другому підходах відразу постає питання щодо визначення кола національних або інтересів, або цінностей. І дати відповідь на це запитання досить важко. Наприклад, А. В. Возженіков слушно зазначає, що національна безпека як соціальне явище має багато відтінків, закріплених правом як сукупний стан, що акумулює безкінечну множину видів збитків, а також можливих уявлень про загрози та їх наслідки [18, с. 55].

Не зупиняючись на значній кількості дефініцій, що пропонуються науковцями, звернемо увагу на те, що чинне законодавство обрало начебто перший підхід і визначило національну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [19]. У дефініції наводиться лише перелік сфер державного управління, в яких не бажано допускати виникнення негативних тенденцій або створення потенційних чи то реальних загроз національним інтересам. Утім, вже у визначенні національних інтересів закон ототожнює їх із цінностями, зазначаючи, що національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності Українського народу. Крім цього, у Стратегії національної безпеки України, затвердженій у травні 2015 р. [20], акценти також зміщені у бік ціннісного підходу.

Отже, захисту потребують життєво важливі інтереси громадян, суспільства та держави, а також національні цінності від зовнішніх і внутрішніх загроз, які є різними за своєю природною сутністю, а саме: політичних, воєнних, економічних, екологічних, інформаційних. Як зазначалося, в умовах сьогодення світ поступово відходить від зосередженості на воєнних аспектах безпеки та все більше уваги приділяється її економічній складовій. Цього аспекту безпеки на державному рівні однією з перших торкнулася Японія. Ще на початку 80-х років ХХ ст. Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості оприлюднило спеціальну доповідь, де визначило «економічну безпеку» як стан економіки, в якому вона захищена передусім економічними засобами від істотних загроз її безпеці, що виникають під впливом міжнародних факторів [21, с. 120]. Отже, і США, і Японія розглядають безпеку в контексті зовнішніх загроз. Але Японія акцентує увагу власне на економічних засобах забезпечення безпеки, що, вочевидь, обумовлено відсутністю (принаймні формальною) військового потенціалу. З огляду на це для України японський досвід вартий уваги.

Концепція національної економічної безпеки є багатоаспектною. Одним із головних, стратегічних напрямів забезпечення цього сегменту безпеки є створення розвинутого механізму ринкової економіки. На відміну від провідних європейських країн, де цю проблему можна вважати вирішеною, Україна лише чверть століття докладає зусиль до того, щоб реформувати

державну економічну модель, замінивши її на ринкову. Руйнування радянської моделі економіки, яке розпочалося із варварського перерозподілу власності, можна вважати успішним. Проте назвати нових власників ефективними й такими, що обрали адекватну соціально-економічну модель розвитку країни, навряд чи можливо. А відтак – економіка, що функціонує на неприйнятній існуючим умовам та об'єктивним потребам моделі, не може бути життєздатною.

Задля успішної модернізації економіки вкрай необхідне створення єдиних правил, за якими діють всі суб'єкти господарювання, як формальних – нормативно-правової бази, так і неформальних. Проте наявності лише єдиних «правил гри» недостатньо, потрібні ще інституції та процедури, які б забезпечили неухильне дотримання встановлених формальних правил. На жаль, в Україні сьогодні домінують неформальні регулятори, на всіх рівнях господарської системи фактично правлять домовленості, а не чинне законодавство. Одним із негативних наслідків відсутності в Україні рівності суб'єктів господарських правовідносин є корупція, яка, своєю чергою, порушує ринкові механізми регулювання економічних відносин та негативно впливає на рівень життя усіх громадян.

Саме тому для України найпершою є внутрішня складова механізму забезпечення економічної безпеки, бо, на відміну, скажімо, від США, концепція національної безпеки яких зорієнтована лише на забезпечення економічної безпеки від зовнішніх загроз, в Україні відсутній ефективний механізм ринкової економіки, який спроможний був би подбати про внутрішню економічну безпеку.

Утім, кризовий стан української економіки не є підставою для того, щоб не звертати увагу на зовнішній захисний економічний механізм, який покликаний забезпечити такі умови безпеки для економіки країни, які зведуть нанівець зовнішні негативні чинники. Власне, присутність України в світовій господарській системі в умовах глобалізації вимагає подбати і про зовнішню безпеку, яка потребує балансу прагматичної відкритості з доцільним протекціонізмом.

Аналіз сучасного стану забезпечення економічної безпеки провідних країн світу в умовах глобалізації дозволяє виокремити дві групи напрямів зусиль: форми забезпечення економічної безпеки та способи. Що стосується форм забезпечення економічної безпеки держави, то тут слід вести мову про посилення пріоритетності заходів та дій органів державного управління на забезпечення економічної безпеки порівняно з іншими заходами в галузі національної безпеки. І ця пріоритетність форми забезпечення економічної безпеки дуже тісно пов'язана з другою групою – способами забезпечення. Серед останніх варті уваги такі тенденції: посилення залежності ефективності реалізації національних проектів від ефективності функціонування економіки; збільшення конкурентоздатності власного національного господарства та послаблення опонентів; економічна інтеграція з різними державами світу задля диверсифікації ризиків.

Студіювання означених векторів забезпечення економічної безпеки в контексті нелінійного функціонування складних відкритих економічних систем дозволяє виокремити основні форми забезпечення економічної безпеки держави. Насамперед, це економічний патронат, що обумовлює внутрішню безпеку систем економічного призначення, які у сукупності складають економіку держави. Їх функціонування відбувається в межах норм (правових, релігійних, політичних, етичних тощо), встановлених на економічній території держави, за наявності як зовнішніх, так і внутрішніх загроз. Далі йде економічна кооперація, покликана створити безпечні умови взаємодії економіки країни з іншими структурами, не пов'язаними з національним господарством відносинами підлеглості. Саме в межах кооперації відбувається функціонування національних економічних одиниць, обмін економічними ресурсами між економічними системами держав, іноземних та міжнародних організацій. Нарешті, економічне протиборство, що є основною формою забезпечення економічної безпеки в конкурентній боротьбі супротивників. Досягнення зверхності, переваги й утримання цього положення забезпечує безпечне функціонування економічної системи в конкурентній боротьбі [22].

Україна потребує системних змін, які позбавили б її пережитків старої радянської системи, що є гальмівними факторами розвитку суспільства, бо сидіння на «двох стільцях» не завжди є ефективним. Високомонополізована українська економіка зумовлює олігархічний характер капіталізму з притаманним йому взаємопроникненням чиновницько-бюрократичної еліти та приватних бізнес-груп, що, у свою чергу, веде до вразливості вітчизняної соціально-економічної системи від зовнішніх загроз і не лише зі Сходу, а й Заходу. Україна стала каменем

спотикання в геополітичному змаганні між США та ЄС, з одного боку, і Росією – з іншого, за умов, коли справжні інтереси національної економічної безпеки підмінюються інтересами компрадорської буржуазії. Український істеблішмент (а це приблизно 50 сімей), який спромігся зосередити у своїх руках 80 % всього того, що є в Україні, дійсно заможний, але політично слабкий, бо не користується підтримкою населення та вкрай неконсолідований. Слід констатувати, що українська політична еліта фактично не здатна протистояти загрозам й забезпечити суспільству сталий соціально-економічний розвиток.

Окрім проблеми трансформації еліти, державам перехідного типу, до яких належить і Україна, притаманна також проблема повільної, суперечливої модернізації суспільства. Так, відомий соціолог Є. Головаха ще на початку 2000-х рр. застерігав щодо появи внаслідок пострадянської трансформації нашого суспільства «аморальної більшості» [23], а знаний економіст, радник майже всіх президентів України О. Пасхавер наполягає на тому, що все населення країни так чи інакше вплетене в корупцію, яка становить основу «соціальної матерії нашого життя» [24].

Варто погодитися із визначенням у Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» вектору безпеки, який полягає у забезпеченні гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності [25]. Стратегія передбачає проведення 62-х реформ, і цей перелік розробники подали як відкритий, який ще можна доповнювати. Дійсно, сьогодні українське суспільство має обирати – або ми здатні провести політичну, адміністративну та соціально-економічну модернізацію країни й забезпечити її конкурентоспроможність у глобалізованому світі, або ми так і залишимося у середовищі перманентних криз, конфліктів та остаточно відійдемо на окраїну сучасної світової системи.

Список використаних джерел:

1. Заплатинский В. М. Терминология науки о безопасности / В. М. Заплатинский // *Zbornik prispevkov z mednarodnej vedeckej konferencie «Bezpečnostna veda a bezpečnostne vzdelanie»*. – Liptovský Mikuláš : AOS v Liptovskom Mikuláši, 2006 [Електронний ресурс] (CD nosic).
2. Костров А. В. Защита населения и территорий: семантический анализ, синтез и формализация ключевых терминов / А. В. Костров, А. А. Ткачева // *Проблемы безопасности*. – 2000. – № 6. – С. 24–48.
3. Сорокин П. А. Система социологии / П. А. Сорокин. – М. : Астрель, 2008. – 1008 с.
4. Luciani J. The Economic Content of Security / Luciani J. // *Journal of Public Policy*. – 1989. – Vol. 8. – № 2. – P. 151 – 173.
5. Cable V. What is International Economic Security / Cable V. // *International Affairs*. 1995. – Vol. 71 (3). – № 2. – P. 305 – 324.
6. Losman D. Economic Security. A National Security Folly? / Losman D. // *Policy Analysis*. – 2001. – № 409. – P. 1 – 12.
7. Алексеев Т. А. Контуры ненасильственного мира / Т. А. Алексеев // *Принципы ненасилия: классическое наследие: сб. ст. / отв. ред. В. М. Иванов*. – М. : Прогресс, 1991. – 233 с.
8. Kirshner J. Political Economy in Security Studies after the Cold War / Kirshner J. // *Review of International Political Economy*. – 1998. – Vol. 5. – № 1. – P. 64 – 91.
9. Фирсов В. А. Глобализация как фактор усиления традиционных и возникновения новых вызовов и угроз экономической безопасности государства / Фирсов В. А. // *Бизнес в законе*. – 2009. – № 5. – С. 317 – 319.
10. Грибанов Д. Г. Цели, принципы и особенности современной политики безопасности / Д. Г. Грибанов, О. В. Драганов, В. В. Лысюк // *Сучасні проблеми державного управління : зб. наук. пр. УАДУ / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева*. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – Вип. 1. – С. 62 – 66.
11. Giddens A. *Runaway World: How Globalisation is Reshaping Our Lives* / A. Giddens. – London : Profile Books, 1999. – 394 p.
12. KOF Globalization Index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalization.kof.ethz.ch/>.
13. Romm J. J. *Defining National Security. The Nonmilitary Aspects* / Joseph J. Romm // *New York : Council of Foreign Relations Press*, 1993. – 122 p.
14. Brown H. *Thinking About National Security. Defense and Foreign Policy in a Dangerous World* / H. Brown. – Boulder, Co: Westview Press, 1983. – P. 4–24.

15. Morgenthau H. Truth and Power: Essays of a Decade, 1960–1970 / H. J. Morgenthau. – Praeger Publishers, 1970. – 449 p.
16. Collins J. M. Grand Strategy: Principles and Practices, 1973. Definitions of Grand or National Security Strategy and Statecraft / J. M. Collins // Course 1: Foundations of National Security Strategy. National War College. Washington, DC, 1993. – P. 1–4.
17. Wolfers A. Discord and Collaboration. Essays on International Politics / A. Wolfers. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1962. – 283 p.
18. Возжеников А. В. Национальная безопасность (теория, политика, стратегия): монография / А. В. Возжеников. – М.: НПО Модуль, 2000. – 234 с.
19. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran14#n14>.
21. Михайленко А. Механизм обеспечения экономической безопасности России / А. Михайленко // Мировая экономика и международные отношения. – 1996. – № 7. – С. 119–127.
22. Гордиенко Д. В. Основы экономической безопасности государства: монография / Д. В. Гордиенко, В. В. Баскаков. – М.: МО РФ, 2007. – 164 с.
23. Головаха Є. Феномен «аморальної більшості» в українському суспільстві: пострадянська трансформація масових уявлень про норми соціальної поведінки / Є. Головаха // Україна-2002. Моніторинг соціальних змін / За ред. д.е.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – С. 460–468.
24. Пасхавер О. Олігархат в Україні зацікавлений у тому, щоб країна не розвивалася [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2017/01/05/pashaver_oligarhat_v_ukraini_zatsikavlenyy_u_tomu_shchob_kraina_ne_rozvivalasja.
25. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

*Басс Денис Якович – кандидат економічних наук, докторант Інституту законодавства Верховної Ради України.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2017 р.

УДК 34 (3/9)

Тетяна Телькінена *

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті запропоновано поповнити методологічний інструментарій досліджень з історії держави і права України другої половини XIX – початку XX ст. теорією лобіювання, найпліднішими розробниками якої є американські науковці. При цьому наголошено на потребі уникати механічного застосування названої теорії та брати до уваги принцип історизму.

Ключові слова: теорія лобіювання, історико-правові дослідження, принцип історизму, актуалізм.

Телькінена Т. Е. О целесообразности использования теории лоббирования в украинских историко-правовых исследованиях.

В статье выдвинуто предложение пополнения методологического инструментария исследований по истории государства и права Украины второй половины XIX – начала XX вв.